

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

„MIKOR ÜT HÁT ITTEN AZ IPARFEJLESZTÉS ÓRÁJA”? AZ ÚJPESTI WOLFNER-GYÁR ELSŐ KORSZAKA

A címbeli idézet a *Széchenyi István* eszmevilágáról szóló tanulmánykötetben jelent meg *Gaal Jenő* akadémikus, műegyetemi professzor tollából,¹ és kitűnően illik arra az évszázadra, amelynek történéseiről szól most kezdődő cikksorozatunk.

A magyar bőriparban kimagasló szerepet betöltő Wolfner-gyárat alapító, majd azt három nemzedéken át működtető Wolfner család története akár iskolapéldája lehetne annak, hogyan válhatott a reformkortól az államosításig terjedő időszakban egy szegény tímárlegény és családja dúsgazdag, tízezreknek munkát, megélhetést adó, megbecsült gyárossá, majd kismimizett üldözötté.

Akikről itt szó lesz: a gyáralapító *Wolfner Gyula* és *Lajos* nevű öccse, majd Lajos négy fia, később három unokája aktív szerepet vállalt az 1840 és 1948 közötti időszak magyar iparának és gazdaságának fejlődésében.

Előjáróban kiemelésre érdemes a családtagokra jellemző tulajdonság: zsidó származásukat nemhogy nem tagadták meg, hanem büszkén vállalták, és a hitüket akkor sem tagadták meg, amikor abból előnyük származhatott volna. Mondhatni, az első két generáció szerencsés időszakban élt, de az alapítók unokáinak nemzedéke már sokat szenvedett zsidó mivolta miatt.

1841-ben azonban, amikor Wolfner Gyula megalapította kézműves kisüzemét, beláthatatlan messzeségben volt a náciizmus, és a reformkorban a tehetséges, szorgalmas zsidó emberek előtt nagy lehetőségek nyíltak a kereskedelmi és ipari tevékenység terén. A kedvező feltételek kialakulását nagyban segítette több 1840. évi törvény, majd a kiegyezés évének egyik nagy vívmánya, az 1867. évi XVII. törvénycikk elfogadása. Az *Eötvös József*, *Deák Ferenc*, *Trefort Ágoston* nevével fémjelzett ún. emancipációs törvény a Magyarország területén élő zsidókat izraelita vallású magyar állampolgárként ismerte el.

Az emancipációs törvényt a történészek egyfajta társadalmi szerződésnek tekintik. A nemesi osztály támogatásával az izraeliták egyrészt lehetőséget kaptak arra, hogy tettekre készségükkel fellendítsék az ország ipari és kereskedelmi tevékenységét, a másik oldalról viszont növelték az asszimilációjuk által a magukat magyar anyanyelvűnek valló, Magyarorszáért őszintén rajongó hazafiak számát.

Az izraeliták nyelvtudásuk és nemzetközi kapcsolatrendszerük révén az egész Monarchiának komoly hasznot hajtottak az iparosítás, az urbanizáció és a kereskedelem terén.

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

¹ *Gaal Jenő*: Gróf Széchenyi István nemzetgazdasági alapeszméi. In: Széchenyi eszmevilága, 3. köt. Franklin, Budapest, 1923, p. 58–86.

Tegyük hozzá, hogy a magyar nemesi osztálynak sem hajlandósága, sem hozzáértése, sem mobilizálható tőkéje nem volt mindehhez, és ne felejtjük el azt sem, hogy az arisztokraták és a dzsentrik megvetéssel tekintettek az ipari és kereskedelmi tevékenységre² – ezt a rést töltötték be a törekvő, munkaszerető, jól képzett zsidó polgárok.

Ebbe a folyamatba illeszkedett be a Wolfner család által létrehozott és működtetett, százegynéhány éven át prosperáló Wolfner-féle bőrgyár, amely nemcsak a gyárnak helyet adó Újpest, de az egész ország gazdasági életében meghatározó jelentőségű nagyvállalattá fejlődött. A családtagok három generációjának hozzáértő irányítása alatt a kézműves munkára épülő egyéni cégből kialakult hatalmas gyár rendkívüli sikereket felmutató, nemzetközileg ismert és elismert üzleti vállalkozássá lépett elő.

Az alapítástól az államosításig a Wolfner család kezében lévő vállalkozás koncepcionális irányításának egyik jelentős összetevője az a tudatos iparjogvédelmi tevékenység, melynek eredményeként közel 20 találmányra kértek szabadalmi oltalmat, és csaknem 60 védjegyet jegyeztettek be.

A gyár alapításának 100. évfordulója évében a következők jelentek meg a „A magyar gyáripár évkönyve és címtára 1941” című összeállításban: „Nemzedékek építő és konserváló munkája mellett három tényező szabta meg az újpesti Wolfner-gyártelep fejlődésének útját: a hazai bőrszakma sok évszázados hagyományainak ápolása és folytatása; szoros egybeforrás Újpest község, később város sorsával és történetével; végül úttörő közreműködés a magyar ipar külkereskedelmi, utóbb világforgalmi hálózatának kiépítésében, melynek érdekszálai előbb a környező országok és a Levante, majd a tengerentúl messzi piacaihoz fűzték a hazai bőripart.”³

A bőrfeldolgozás és a tímárság ősi mesterségéről

„A bőr az emberiség legrégebb kultúrcikke és az első olyan termékek egyike, amit tudatos munkával állított elő. A nyersbőrt hasznos anyaggá alakító tímárság ilyenformán a legősibb kézműves iparágnak tekinthető.”⁴ A történelem előtti időkben az élelemszerzés mellett a nyersbőrök cserzése volt az ember egyik legfőbb tevékenysége.

Az állati bőrt az ember ősidók óta használja, a bőrfeldolgozás eredete a történelem előtti korokra nyúlik vissza. A hidegebb éghajlat alatt élő emberek a hideg ellen az állatok bundájával, bőrével védekeztek. Mivel a kikészítetlen, nedves bunda és bőr elrothad, a száraz bőr pedig szaruneművé válva megkeményedik, az ősember rájött, hogy ennek úgy tudja

² *Fejtő Ferenc*: Magyarság, zsidóság. História. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. (Historia könyvtár. Monográfiák, 14.), p. 97–98 és 126–127.

³ *Pártos Gyula* (szerk.): A magyar gyáripár évkönyve és címtára 1941. Stádium, Budapest, 1941, p. 246–249.

⁴ *Tóth Béla* (szerk.) A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 23.

elejét venni, ha a bőrt bekeni az elejtett állat zsírával, hájával. A kikészítés e legegyszerűbb módja még a 19. században is használatos volt egyes népcsoportoknál, majd később – lényeges módosításokkal – a bőripar is alkalmazta a bőrkikészítés során.

Az őskorra visszavezethető másik eljárás az antiszeptikus és konzerváló hatású füstölés, amely szintén elterjedt szerte a világban. A folyadékok eltartására és szállítására alkalmas kecskebőr tömlők vízhatlanná tételéhez pedig már évezredekkel ezelőtt használtak növényi cserzőanyagokat az ókori Egyiptomban és az ősi zsidóság körében.

Az ókori görögök és rómaiak szintén alkalmazták a növényi cserzőanyagokat a bőrök kikészítéséhez. Pompejiben például feltártak egy tímárműhelyt, amelyben cseres gödröket, tímáreszközöket találtak. A középkori Spanyolországba a mórok Keletről hoztak magukkal egy új cserzési eljárást. A finom barkájú, tömött kecskebőr cserzésével kiváló minőségű szattyán és kordován felsőbőröket⁵ állítottak elő. Magyarországra a török hódoltság alatt jutott el e bőrfajták előállításának technikája, és akkor telepítették be a cserzéshez használatos növényfajtákat: a csereszömörécét (*Rhus cotinus*), a festőbuzért (*Rubia tinctorum*) és a török pirosítót (szíriai rutafű, *Peganum harmala*).⁶

A tímármesterségről szóló első magyar nyelvű szakkönyv szerzője, *Klemp Gusztáv*⁷ írja: az ősmagyarok fejlett szinten foglalkozott a nyersbőrök kikészítésével. „Őseink bevándorlásakor és a vezérek korában kétség kívül a magyarok közt voltak tímárok, szűcsök, szij- és nyereggyártók, gombkötők stb.”⁸ Sajátos eljárásukkal, a timsós cserzéssel ők állították elő a lovagláshoz és az öltözködéshez nélkülözhetetlen termékeket. A magyarok feltehetően ázsiai hazájukból hozták magukkal a cserzést és az ún. fehértímárságot. Ez utóbbi eljárással a fehértímárok finom, nyújtható fehérbőrt – magyar nevén irhabőrt – készítettek. Később ez a fajta bőr, illetve előállítási módszere Magyarországról jutott el Németországba és Franciaországba.⁹

Az Árpád-házi királyok alatt a bőrkikészítés, az irhagyártás és a szűcsmesterség jelentőségét bizonyítja, hogy a magyar bőrárúk külföldön is keresetté váltak. Amikor *Nagy Lajos* 1376-ban szabályozta az erdélyi szászok céheit, azok között már szép számmal akadtak tímár-, nyereggyártó-, varga-, kesztyűs- és kalaposcéhek. *Szádeczky Lajos* több hazai gyűjteményben kutatott át mintegy 5000, a 14–19. században keletkezett céglevelet, melyek

⁵ A szattyánbőr szömörécével cserzett, élénk színűre festett, puha borjú-, juh- vagy kecskebőr. A kordován lábbeli készítésére alkalmas finom kecske- v. juhbőr.

⁶ *Tóth*: i. m. (4), p. 26. és 34.

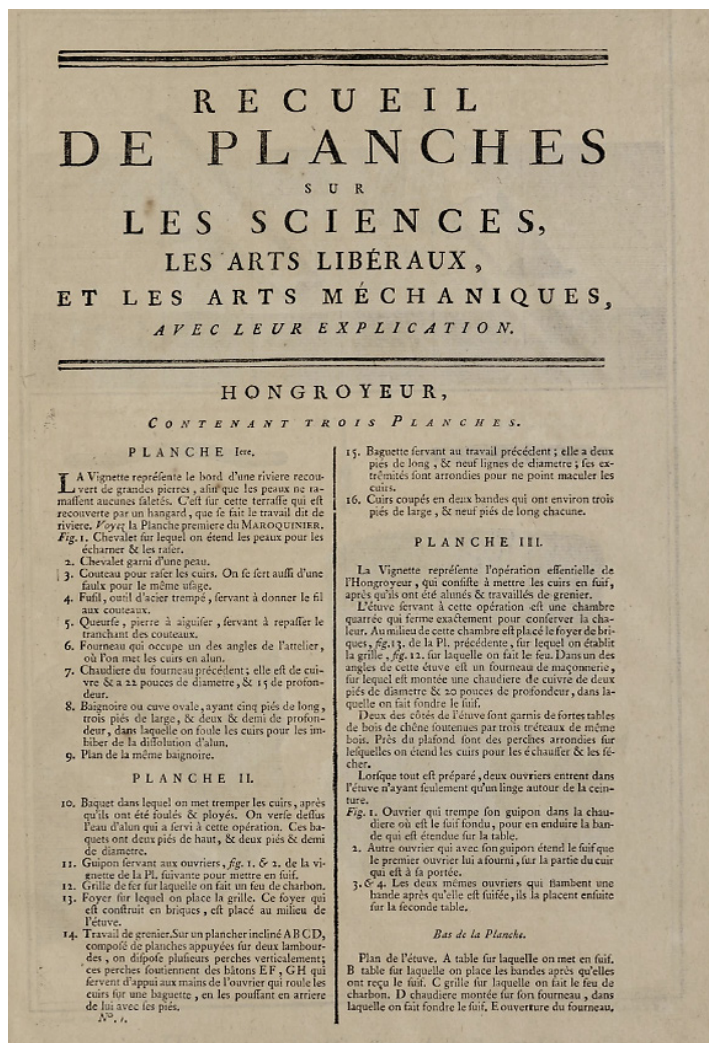
⁷ A műegyetemet végzett *Klemp Gusztáv* Németországban mélyítette el kémiai tanulmányait, majd hazatérve aktív tevékenységet fejtett ki a felsőipariszkola megszervezésében. 1882-ben lett az iskola szaktanára, 1907 és 1919 között igazgatója. Később anyagvizsgálattal foglalkozott, emellett a Bőripari Múzeumot vezette. A Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye 7. kötet bőripari fejezetét *Riesz Tivadarral* együtt szintén *Klemp Gusztáv* írta.

⁸ *Telkes Simon*: Bőripar. Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás általános katalógusa. XIV. csoport. 2. hiv. kiad. Kosmos Ny., Budapest, 1896, p. 3.

⁹ *Klemp Gusztáv*: Tímárság. Lampel, Budapest, 1910, (Iparosok olvasótára, XVI. 1–2.), p. 5–8.

között 176 tímár, cserzővarga és kordoványos céhet talált.¹⁰ A céhek működésének I. Ferenc és V. Ferdinánd általi szabályozása idején, 1815 és 1847 között 104 tímár, cserzővarga és kordoványos céhet vettek számba.¹¹

A 17. század második felében, XIV. Lajos uralkodása alatt Franciaország pénzügyminisztere, Colbert azzal a feladattal küldött Magyarországra egy tímáregényt, hogy tanulja meg a magyar bőr készítését. 1705-ben XIV. Lajos néhány tímárnak 11 éves időtartamra kizárólagos szabadalmat adott a magyar bőr készítésére.¹² *De la Lande* „L'art de l'Hongroyeur” című, Párizsban 1767-ben megjelent művében részletesen leírja az irhabörkészítési eljárást. A magyar bőr készítésének módja a Nagy Francia Enciklopédiába is bekerült: az egyoldalas leírást követően három táblán mutatják be az eljárást. [1. a)–d) ábra]¹³

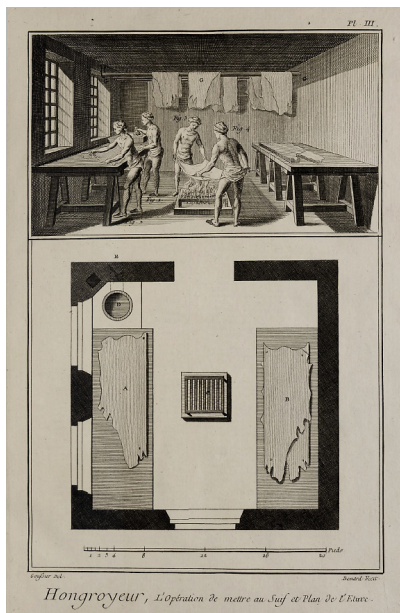
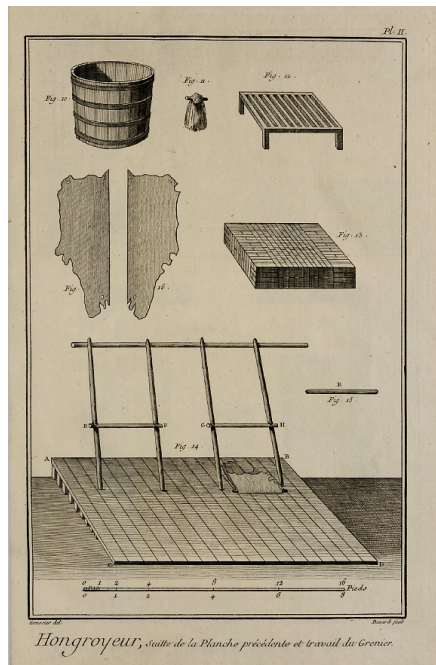
1. a) ábra: A magyar bőrkészítés egyoldalas leírása a Nagy Francia Enciklopédiában

¹⁰ Telkes: i. m. (8), p. 4.

¹¹ Klemp: i. m. (9), p. 7.

¹² Klemp: i. m. (9), p. 8.

¹³ Suite du recueil de planches, sur des sciences, des arts libéraux et les arts de mécanique, avec leur explication. Vol. 7. 1769, p. 7–10.

1. b)–d) ábra: A magyar bőrkészítés szerszámkészletét bemutató táblák a Nagy Francia Enciklopédiából

A magyarok által alkalmazott timsós eljárás előnye nemcsak a kész irhabőr jó tulajdonságaiban, de abban is megmutatkozott, hogy a készítés időtartama mindössze 2-4 hét volt, szemben a középkori Európában alkalmazott, 2-4 évig tartó növényi cseres kikészítéssel.¹⁴

Rövid történeti visszatekintésünket itt lezárjuk, ugyanis a későbbi gyáralapító Wolfner Gyula ennek a tudásnak a birtokában, ezen a fejlettségi szinten kezdte a tímárságot gyakorolni. A kézműves tevékenység helyére lépő nagyüzemi gyártásnak, a magyar bőripar későbbi nagyarányú fejlődésének legfontosabb jellemzőit a Wolfner-gyár történetével foglalkozó fejezetekben említjük meg.

Források a Wolfner-gyár és a Wolfner család történetének feldolgozásához

A magyar bőripar meghatározó szereplőjévé vált Wolfner-gyár történetéről önálló monográfia mindmáig nem jelent meg. A gyár múltját legelőször és legalaposabban *dr. Tóth Béla* vegyészmérnök dolgozta fel a gyár államosított utódüzemeiről, illetve a bőrgyártás technológiájáról szóló kötetben.¹⁵ Az újpesti bőripar történetéről, illetve a Wolfner-bőrgyárról több szerző írt cikkeket, kisebb tanulmányokat, amelyek némelyikéhez egynéhányan levéltári forrásokat is felhasználtak.

A *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára* (MNL OL) a kezdetektől az 1948. évi államosításig jelentős mennyiségű iratanyagot őriz a gyárról, illetve a Wolfner család tagjairól. Az Országos Levéltárban fennmaradt, a Wolfner-gyárra vonatkozó levéltári források nagy része a következő jelzetek alatt található meg: Z (702-708, 1157, 1155, 1157-1169-1174) Wolfner Gyula és Társa Rt. és intézményei (1845–1949). A Wolfner Gyula és Társa Gumi-gyára Rt. (1937–1948) iratait a Z 576 jelzet alatt kezelik.

A Z 1174 jelzet alatt a Wolfner család 1800 és 1949 között keletkezett iratait tartják nyilván. Az irategyüttes összetétele arról tanúskodik, hogy a familia egyes tagjai úgyszólván minden levelet, feljegyzést megőriztek, így ezek bekerülhettek a levéltárba. Sajnálatos módon azonban más családtagok – mint például *Wolfner Tivadar* – írásos hagyatéka szinte teljes egészében hiányzik. A Z 1174 jelzet alatt 50 tételben, főleg dossziékba rendezve sorakoznak a családi iratok, melyek közül néhány az 1840-es években keletkezett, de túlnyomó többségük a harmadik generációhoz tartozó családtagokhoz köthető. A kutatást erősen megnehezíti az iratok rendezetlensége. Az elvileg a személyes levelezést tartalmazó dossziékban elő-előfordulnak a cég történetével összefüggő, rendkívüli jelentőségű dokumentumok.

Budapest Főváros Levéltára (BFL) a cégbírósági, illetve a korábbi kereskedelmi és váltótörvényszéki iratok mellett számos további dokumentumot (például több végrendeletet) őriz, főként a közjegyzői irodák által átadott iratanyagok között. Az újpesti *Neogrády László*

¹⁴ *Gáborján Alice*: A magyar módra való bőrkikészítés problematikája. Néprajzi Értesítő, 44. évf. 1962, p. 97–140.

¹⁵ *Tóth Béla*: A Wolfner Gyula és Társa Bőr-, Cipő- és Gépszíjgyár Rt. kialakulása és működése. In: A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.

Helytörténeti Gyűjteményben megtalálható néhány Wolfner-relikvia, például egy festmény a gyárról, egy anyagminta-könyv, egy fényképalbum stb. Tóth Béla egy helyen hivatkozik „A Wolfner-család története (1841–1948)” című, Székely Ernő által összeállított kéziratra, de sajnos, ennek nem sikerült a nyomára bukkanni.¹⁶

A felsoroltak mellett felbecsülhetetlen segítséget jelentenek az online elérhető források, kiemelten az Arcanum Digitális Adatbázisban feldolgozott folyóiratanyag. Néhány személyes adatot viszont a nemzetközi genealógiai adatbázisokban sikerült megtalálni.

Úgy a gyár, mint a Wolfner család szerteágazó történetének részletesebb feltárásához hosszú évek kellenének, és a legfontosabb dokumentumok feldolgozása nyomán létrejövő szöveg mennyisége sokszorosan haladná meg egy többrészes folyóiratcikk terjedelmét. Bizunk azonban abban, hogy a jelen folyóiratban napvilágra kerülő számtalan ipar- és családtörténeti érdekesség felkelti néhány kutató érdeklődését, akik kellő időt és energiát rászánva részletesen feldolgozzák majd a Wolfner-gyár és a tulajdonos család történetét.

Újpest alapítása

Mint a bevezetőben említettük, a Wolfner-gyár története Újpesthez kötődik, ezért a település és a család neve örök időkre, elválaszthatatlanul egybeforr.

A káposztásmegyeri pusztán az 1830-as években telepedtek le az első lakók, akik között tímárok is voltak. Őket részben a Duna, részben Pest, az akkori országos kereskedelmi központ közelsége vonzotta oda, ugyanis a vízigényes iparhoz a folyó vizét használták, az erős bűzzel járó bőrfeldolgozás viszont kellő távolságra volt a várostól. További fontos adalék, hogy a Károlyi-uradalom hatalmas állatállománya helyben biztosította a kikészítésre alkalmas bőrt. Káposztásmegyeren az első bőrfeldolgozó kisüzemet a zsidó Lóvy testvérek alapították 1835-ben. Ők a Nyitra vármegyei Károlyi-uradalomból, Nagysurányból költöztek ide, ahol a családjuk már korábban létesített egy bőriüzemet.¹⁷

Újpest alapítójaként *Károlyi István gróf* (1797–1881), a reformkorszak egyik kimagasló alakját tiszteljük, aki korán felismerte az ipari fejlődés és a kapcsolódó munkahelyteremtés fontosságát, és ezt tevélegesen elő is segítette. E törekvéseibe illeszkedett bele egy új település létrehozatala a főti Károlyi-uradalomhoz tartozó káposztásmegyeri pusztán, ezért erre a célra felparcelláztatta a tulajdonában lévő területet.

Károlyi gróf 1840-ben adta ki az Újpest alapítóleveleként ismertté vált okiratot, amely az általa kijelölt területen lehetővé tette ipari üzemek telepítését, mesterségek űzését, a kereskedési tevékenység folytatását, továbbá a település jövőjére nézve rendkívül fontos szabad vallásgyakorlást. Bérleti díj fejében házhelyet és építési engedélyt adott a betelepülőknek

¹⁶ Wolfner Gyula és a börgyára. In: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1989*. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 1988, p. 105–106.

¹⁷ *Sipos András*: Bevezetés. In: *Dokumentumok Újpest történetéhez 1840-1949*. BFL, Budapest, 2001, p. 19–58. (Budapest történetének forrásai. Kerületek, városrészek: Újpest).

a káposztásmegyeri pusztán kialakított telkeken. Az első években Uj-Megyernek nevezett község alakuló közgyűlését 1840. április 3-án tartották meg. Az Uj-Megyér nevet azonban nem sokáig használták, a település alig néhány évvel később, 1844 januárjában kelt protocollumában már az „Ujpest” megnevezés olvasható.¹⁸

A Wolfnerek első generációja

A 19. század elején a csehországi Netraschitz-ban (ma Nedražice) élt *Joseph* – más források szerint *Nathan*¹⁹ *Wolfner* és felesége, *Rosa Günsberg*. A házaspárnak négy fia és három leánya született. A három idősebb fiú, *Náthán* (Nephthaly), *Zsigmond* (Sigmund) és *Gyula* (Juda, majd Julius) valamikor az 1830-as évek derekán települt át Magyarországra, majd néhány évvel később a legfiatalabb fiú, Lajos (Ludwig) is követte fivéreit.

Tóth Béla szerint *Julius Wolfner* 1840-ben, az első tímártelepesek között tette székhelyét a későbbi Újpestre. Tevékenységét a gyapjúmosással kezdte, majd a bőrcserzésre is kiterjesztette azon a helyen, ahol később a gyár Váci úti bejáratát alakították ki.²⁰ A település lakóival 1840-ben megkötött bérleti szerződésekben Wolfnerék neve azonban még nem szerepel,²¹ a levéltárban fennmaradt cégtörténetben pedig ez olvasható: „Teljesen hitelesen megállapítható, hogy a Wolfner család 1841-ben telepedett le Újpesten – az 50. évfordulót Újpest város ünnepélyesen megülte.”²² – Az egykori források alapján bizonyítottan tekinthető, hogy a fivérek 1841-ben költöztek Újpestre.

Az Országos Levéltárban a Wolfner család iratai között található egy dátum nélküli, gépírással készült, 150-nél több nevet tartalmazó lista, melynek címe: „Az 1850. évi újpesti lakosok adó alá tartozó vagyonainak összeírása”. A jegyzékben a 21. sorszám alatt szerepelnek a Wolfner testvérek, akiknek akkor már házbirtokuk, két szolgájuk, három szolgálójuk és két lovuk volt.²³

A források alapján az elsőszülött Náthán 1806-tól 1877-ig élt, felesége, *Rosa Wittelshofer* négy gyermeket hozott világra.²⁴ Az 1812-es születésű Zsigmond, az S. Wolfner-féle fa-

¹⁸ Sipos: i. m. (17).

¹⁹ Az Osztrák Nemzeti Könyvtár által publikált életrajzi bibliográfiában az apa keresztnéve Joseph. Forrás: https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_w/Wolfner-Ujpest_Lajos_1824_1912.xml. Gudenus János genealógiája az apa nevét Wolfner N.-ként (IV. kötet 308. p.), a JewishGen adatbázis Nathan Wolfnerként adja meg.

²⁰ Tóth: i. m. (15), p. 46.

²¹ Újmegyer gyarmat 1840. évi összeírása. Fót, 1840. április 15. In: Dokumentumok Újpest történetéhez, i. m. (17), p. 71–74.

²² HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. 1. A cég működésére vonatkozó okmányok, telepengedélyek, iparengedélyek, iparigazolványok (1845-1947) Cégtörténeti okmánytár. 1. csomó 1. dosszié.

²³ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. Cégtörténeti okmánytár. 1. csomó 1. dosszié. Az 1850. évi újpesti lakosok adó alá tartozó vagyonainak összeírása.

²⁴ JewishGen.org: Wolfner Josef 1847-ben, Theresa 1851-ben, Anna 1853-ban, Eugen 1857-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében, Pesten született. Sorsukról nem sikerült adatokra találni.

kereskedő cég tulajdonosa *Pfeifer Annát* (Nanett-tet) vette feleségül. Zsigmond 1881-ben hunyt el. *Regina* 1817-ben, *Terezia* néhány évvel később született, Reginának hat, Terezianak két gyermeke lett, mindketten *Berger* családnévű férfival kötöttek házasságot. Egy további leánytestvérük, *Ernestine* (asszonyneve Friedman) a genealógiai adatbázisokban nem szerepel. Az ő neve egyetlen forrásban, az 1865. évi (alább idézett) gyászjelentésben olvasható, a későbbi családi értesítésekről azonban hiányzik – ebből arra következtethetünk, hogy Ernestine a testvéreinél korábban hunyt el. Nincs adatunk arról, hogy Zsigmondnak, Gyulának és Ernestine-nek születtek volna gyermekei.

Wolfner Gyuláról több szerző azt írja, hogy aggregényként élte le az életét. Az Országos Levéltárban őrzött családi iratok között azonban szerepel a házasságkötéséről szóló értesítés, amely szerint Julius Wolfner pesti lakos 1851. október 27-én vette feleségül Németországban a 19 éves *Caroline Oppenheimet*. A levéltárban megtalálható a 14 évvel később, 1865. január 7-én keltezett gyászjelentés Caroline Wolfner elhunytáról. Az értesítésen a gyászoló családtagok között Gyula három fivérének és három húgának a neve olvasható: Nathan, Sigmund és Ludwig Wolfner, Ernestine Friedman, Regine Berger és Therese Berger.²⁵

Lajos – aki tudomásunk szerint a család legfiatalabb tagja – 1824-ben született, testvéreihez hasonlóan Netraschitz-ban. Lajos életében az 1855. év kétszeres változást hozott: nemcsak a bátyja vette maga mellé tulajdonostársként a cégbe, de abban az évben meg is házasodott. A rokonságból választott feleséget: annak a *Beimel Jakabnak* a húgát, Karolinát vette el, aki fiatal korában Gyulával együtt kezdett nagybátyjuknál dolgozni. Lajosnak és Karolinának hét gyermeke született: *József, Nándor, Ilona, Sándor, Tivadar, Gyula és Ignác*.²⁶ Valamennyi gyermek Újpesten született, hatan ott nőttek fel.

Az akkori társadalmi rendszerben a nők még nem juthattak önálló szerephez, házasságkötéseik azonban jelentékenyen befolyásolhatták a családi üzletet. A Wolfner családtagokra is jellemző, hogy előnyös házasságaik révén bővültek üzleti lehetőségeik, és tovább nőtt társadalmi mozgásterük.

Lajos egyetlen leánya, Ilona *Sámuel Lázár*hoz ment feleségül, aki kezdő ügyvédként néhány évben át a Wolfner-gyárat is képviselte, majd később országgyűlési képviselő lett, és elnyerte az udvari tanácsos címet. A házaspárnak egy fia és egy lánya született.

Ha valaki kizárólag a gyár történetét tekinti át, annak is a szemébe ötlük, hogy a családtagok között milyen mélyreható, egymást segítő kapcsolatrendszer alakult ki. Az alapító Wolfner Gyula nevét csak az államosítás törölte el; Lajos, a fiai, majd az unokái nem változtatták meg az 1855-ben választott cégnevet, még a nyolc évtizeddel később alapított részvénytársaságban is a Wolfner Gyula és Társa nevet vitték tovább.

²⁵ HU-MNL-OL-Z 1174-E-26. Wolfner Gyula levelezése 1844–1907.

²⁶ *Kempelen Béla*: Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok 2. Szerző, Budapest, 1938, p. 19–21. Ignácot Kempelen a hetedik, Gudenus a harmadik gyermekként tünteti fel. Vö. *Gudenus János*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája, IV. kötet. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998, p. 308.

A Wolfner testvérek közötti összetartásról csak két adalékot említünk. Gyula és Lajos bátyja, a fakereskedéssel foglalkozó Zsigmond valamilyen oknál fogva 1879-ben „összes vagyonbeli értékeit kézi zálogba” adta. Nem kis összegről, közel 180 ezer forintra volt szó, amelyért két öccsének cége állt jót.²⁷

Lajos harmadik fiának, Sándornak az élete nem alakult a legszerencsésebben. Ő volt az egyetlen fiú, aki félbehagyta tanulmányait. A családi iratokból kiderül, hogy később gondnokság alá helyezték, de ennek okát nem ismerjük. Egy újsághír arról tudósít, hogy eljegyzett egy leányt, házasságra mégsem léptek. Sándor eleinte vidéken gazdálkodott, később tisztviselőként a fővárosban dolgozott, de lényegében a testvérei által fizetett havi apanázs-ból élt, holott az apja még életében kiadta neki tekintélyes összeget jelentő örökrészét.²⁸ A 63 éves korában, 1926-ban elhunyt Wolfner Sándor nem játszott szerepet a gyár életében.

A Wolfner-gyár története dióhéjban 1840-től 1948-ig

A cég története Wolfner Gyula egyéni vállalkozásától az öccsével 1855-ben alapított társas cégen, majd az 1937. évi részvénytársasággá alakuláson át az 1948. évi államosításig ível. Ebben a fejezetben röviden áttekintjük a Wolfner-gyár évszázados történetét, a későbbiekben azonban a fontosabb eseményekről részletesebben is szólnunk.

Amint a bevezetőben említettük, a későbbi Újpest területén a Csehországból idetelepült Julius Wolfner gyapjúmosással és -kereskedéssel foglalkozott, és egy kis tímárságot is létesített. Julius, azaz Gyula rátermettsége, hozzáértése révén a kisüzem fokról fokra az ország legnagyobb bőrgyárává, egyben jelentős exportőrévé fejlődött. A Wolfner fivérek mind a kereskedés, mind a gyáralapítás szempontjából szerencsés korszakban érkeztek az országba; újpesti letelepedésük idején teremtődtek meg a vállalkozások működését lehetővé tevő jogszabályi feltételek.

A korszak egyik fontos vívmányaként az 1839–1840. évi országgyűlés több alapvető jelentőségű, Magyarország polgári átalakulását segítő törvényt hagyott jóvá és fogadtatott el az uralkodóval. A *Széchenyi István* által szorgalmazott törvények közül a legjelentősebbek a kereskedők, a közkereseti társaságok, valamint a gyárak jogviszonyait szabályozó törvény-cikkek, továbbá a váltó-, illetve a csődtörvények voltak.

A Wolfner-gyár működése szempontjából kiemelten fontos a kereskedőkről szóló 1840. évi XVI. törvénycikk: „1. § Törvény előtt rendes kereskedőnek csak az tartatik, ki kereskedési címét ... bejegyezteti és kereskedéséről rendes könyveket vezet.”²⁹

²⁷ HU BFL - VII.184. - 1879 - 538 Wolfner Gyula és társa (1879).

²⁸ HU-MNL-OL-Z 1174-M-39. Wolfner Sándor vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1873–1929, továbbá HU-MNL-OL-Z 1174-J-36. Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849–1912.

²⁹ 1840. évi XVI. törvénycikk a kereskedőkről: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000016.TV>.

A gyárok jogviszonyait szabályozó 1840. évi XVII. törvénycikk pedig így kezdődik: „1. § A ki törvény szerint kereskedést kezdhet, szabadon gyárt is állíthat fel...”³⁰ A „közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól” szóló 1840. évi XVIII. törvénycikk pedig a társas vállalkozások működési feltételeit határozta meg.³¹

A Julius Wolfner egyéni cég 1855-ben alakult át *J. Wolfner & Comp.* társasággá, a tulajdonos ekkor vette társként maga mellé testvéröccsét, Lajost, és ezzel megkezdődött a *Wolfner Gyula és Társa* cég története. A Wolfner-gyár több mint 80 éven át közkereseti társasági jogi formában³² működött, majd 1937-ben alakult át két részvénytársasággá.

A két Wolfner fivér tehetsége, szorgalma, kitartása indította el a siker útján az üzemet, amely a későbbiek során Lajos fiai, majd unokái révén méltó kezekbe került. A Wolfner-féle szattyánbőr már az 1850-es években kitűnő hírnévnek örvendett, akárcsak a kiváló minőségű mosott gypjű és a talpbőr.³³

A Wolfner-fivérek a kezdetektől fogva igen élénk kereskedelmi tevékenységet folytattak bel- és külföldön egyaránt. Üzleti kapcsolataikat előbb Európa, majd más földrészek exportpiacaira is kiterjesztették. A sajtóban folyamatosan reklámozták a céget és tevékenységét; az 1870-es, 1880-as években a hirdetések még a mosatási árakat is tartalmazták (2. ábra).

A korabeli hazai és külföldi kiállításokon sorra mutatták be a termékeiket. Az 1862-ben Londonban rendezett gyűjteményes kiállításra gypjűt és juhbőröket küldtek,³⁴ 1867-ben a Párizsban rendezett vilákiállításra gypjűtermékekkel vettek részt.³⁵ Az 1873. évi bécsi vilákiállításra kitüntetést kaptak,³⁶ az 1879-ben Székesfehérváron tartott országos ipar-, termény- és állatkiállításra aranyérmert nyertek.³⁷ A *Baross Gábor* miniszter által kezdeményezett, 1890 szeptemberében az Iparcsarnokban megnyílt bőripari szaktárlaton nagy sikert arattak³⁸ – és a sort hosszan folytathatnánk.

³⁰ 1840. évi XVII. törvénycikk a gyárok jogviszonyairól: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000017.TV> (2022. december 2.).

³¹ 1840. évi XVIII. törvénycikk a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000018.TV>.

³² A „közkereseti társaság” számos publikációban úgy szerepel, mintha a vállalkozás hivatalos nevének a része lett volna. A hivatalos források alapján viszont egyértelmű, hogy ez a kifejezés csak az 1840. évi XVIII. törvénycikk által meghatározott jogi formulára utal, nem szerepel a cég megnevezésében. *Pártos: i. m. (3).*

³⁴ Londoni gyűjteményes kiállítás. *Pesti Napló*, 13. évf. 23. sz., 1862, p. 2.

³⁵ A párisi kiállításra. *Gazdasági Lapok*, 18. évf. 9. sz., 1866, p. 107.

³⁶ A kitüntetett magyar kiállítók névsora. In: Bécsi Kiállítás – Képes Kiállítási Lapok. Rendkívüli melléklet a „Vasárnapi Ujság”-hoz. 1873. 7. sz., p. 54.

³⁷ A székesfehérvári kiállításra kitüntetettek névsora. *Ellenőr*, 11. évf. 318. sz., 1879, p. 2.

³⁸ A „bőrtárlat”-ról kitűnő ágazati összefoglaló jelent meg Telkes Simon tollából. *Telkes Simon: Bőriparunk s a bőrtárlat*. Budapesti Szemle. 65. évf. 169. sz., 1891, p. 88–125.

Wolfner Gyula és társa
gyapjamosó gyár
BUDAPEST.

Múlt évi közérvénnyünkben bírtak voltunk megrendelőink szives figyelmét a 44 év óta fennálló gyártelepünkben megagyobbított gyapjamosó-gyárunkra és azon körülményre felhívni, hogy gyapjamosódnak a technika legjobb vívmányai szerinti berendezése, az egész osztrák-magyar birodalom területén pártatlanul áll.

Gyapjamosódnak ezen leteit évből működése legmerészebb várakozásainkat is felülmúlta, és az ezen gyárunkból kiküldött mosott gyapju a vevőkénél már is nemcsak legjobbnak elismerve, hanem a legkeresettebb is lett.

Az üdölcseret teljes mellőzésevel utalunk ezen tények és eredményekre, melyek gyárunk és főleg ennek új berendezése más hasonló gyárak felett már ez ideig is kivívott és utalunk arra, hogy a tömeges megrendelések dacára a mosás és szállítás mindenkor rövid idő alatt és pedig egy a termelői, valamint a vevők előnye és legnagyobb meglepésére teljesített.

A kezdődő mosástai időnyel szemben, nincs tehát más teendőnk, mint gyapjamosó-gyárunkat a gazda és gyapjukereskedő urak emlékeztetőbe hívnai egyszerűsége és legmerészebben kiszabott feltételekre utalni.

Mosástai díj fejében számítunk:

Zsírós gyapjúért	100 kilo után 5 ft. — kr.
Tímár gyapjúért	100 > > 5 > 50 >
Hátan mosott gyapjúért	100 > > 6 > — >

Uraságod kívánataira örömet képezek vagynak, gyanjajca bizományképeni eladásaiban közbenjárni. E végből szöveketünk a helybeli elsőrendű bizományosokkal, valamint a legjelentékenyebb bel- és külföldi gyári telepek megbízható ügynököivel s y módon az eladásnál Uraságodnak a lehető legnagyobb előnyű biztosítatlak. Az adás fektér és biztosítási díj felszámítása nélkül, a számlaszegből levonandó 1/2%-nyi közmunkák és ügyünk igénybevételnek esetén 1/2%-nyi alkuszai számításátal utalata mellett eszközöljük. A mosott gyapjuhoz szükséges zsákokat az eredeti vételron szállítjuk.

A mosásra szánt gyapjuhoz szükséges üres zsákokat minden díj nélkül engedjük át. Hajlandók vagynak továbbá, ha Uraságod ólajtja, az árúérték háromnegyedrészt — évi 6% kamat mellett — előlegezni.

Mídon Uraságod-t minden tekintetben a legmondosabb és lelkiismeretes eljáránkról biztosítjuk, legyen egyszerűsége szabad többrendbeli előnynyújtó szolgáltatunk gyakori igénybevételére alázatosan felkérnünk. Mely tisztelettel

Wolfner Gyula és társa.

IRODA: Budapest VII., Károly-körút 9. **GYÁR:** Újpest

Figyelmeztetés: Arra felkérjük t. cz. megbízóinkat, hogy a hozzájuk intézendő gyapju küldeményeket következőképen címezni méltóztatassanak é. p.:

vassai szállítmányoknál: **Wolfner Gyula és társa Budapest,**
hajó > **Wolfner Gyula és társa Újpest.** 541

(Utánnyomat nem csiáztatjuk.)

Wolfner Gyula
és társa,
gyapjamosó-gyárak Budapest.

T. cz.

Bátorkodunk ezennel a t. cz. jeheselő és gyapjukereskedő urainak szives tudomására hozni, miszerint mi több mint egy éve, egy győzelem, legjobb rendszer szerint berendezett gyapju-mosó gyárti sziltszánk fel.

A berendezés ideje óta, a legkövesőbb eredményekben jutottunk, és egy a legjobban sikerült mosás, mint a gyapjuval alapos ok- a fényes bűnösödöt illeszég egy anyira, hogy a bel- és külföldi gyári telepek mosásának a legnagyobb kedveltségét örvény, mi beszélt azaz kellemes lényesreértege hozott, hogy gyapju-mosó gyárakat teljesen nagybított és kiterjesztött, míg a mosástai áratat a lehető legalacsonyabbakra levetkeltünk szánk.

Ezen árak egyará a következők:

Mosatlan gyapjuért 100 kilo után 5 ft.	
Tímár 5 1/2
Hátan mosott 6

A t. cz. felek kívánataira örömet képezek vagynak az árakat eladói véget bizományba venni, mi ezáltal egy a helybeli első rendű bizományosokkal, mint a legjelentékenyebb bel- és külföldi gyári telepek megbízható ügynököivel ismeretesebb elítélésükbe lépünk, hogy a t. cz. megbízó urak gyapjujának esetleges eladásnál a lehető legnagyobb előnyű legyenek előrelátók.

Azon esetre, ha a t. cz. gyapjujajamosók bevesen bizományok szerezéséértelünk meg bennünket, kézzek vagynak a gyapju értékének 1/2 részét előlegezni, az utólag után egy évre csak 6% — se kamatot számítás, a rak- helybeli elengedni, eladói díj fejében 1% — ot és egy ügynöknek esetleges gyapju vétele alkalmával, alkuszai fejében a számla-összeg után 1/2% — ot számítatni.

Mídon t. cz. megbízóinkat, minden irányban a legmondosabb és lelkiismeretesebb szolgáltatásunk felül birtosztatunk, az iránt esedőnk ezennel, hogy sokoldalú előnyöket nyújtó szolgáltatásunkat minél sürgetőbb igénybe venni sziveskedjenek.

Többsz tisztelettel

Wolfner Gyula és társa.

IRODA: Budapest, VII. ker., Károly-körút 9. sz. a mosástai-üzemek elítélésében.

2. ábra: Két hirdetés: Székesfehérvár és Vidéke 1878 és Nemzet 1885

Azon kevés cég közé tartoztak, amelyek 1884-ban elsőként nyerték el a magyar állami címer használati jogát. *Wolfner Nándor* 1893-ban abban a megtiszteltetésben részesült, hogy beválasztották az ezredéves kiállítás egyik előkészítő szakbizottságába, *Wolfner Tivadart* pedig a bőripari zsűri tagjának kérték fel. Versenyen kívüli indulóként megkapták a milleniumi kiállítás állami aranyérmét. Egy évtizeddel később, az 1907-es pécsi országos iparkiállításán a gyár termékeit díszoklevéllel és aranyéremmel jutalmazták, a turini (ma Torino) nemzetközi kiállításon grand prix kitüntetést nyertek. 1912-ben a *Wolfner-gyár*at tüntették ki az Országos Iparegyesület nagy aranyérmével.³⁹

„A Magyar Korona országainak gyáriparáról felvett 1898. évi adatgyűjteményben a vállalat, mint a kir. honvédség egyetlen bőr-hadfelszerelési gyára szerepel.” A századfordulótól

³⁹ Az idei aranyérem nyertese. Magyar Ipar, 33. évf. 1912, p. 516–518.

kezdve egyre nagyobb mennyiségű árut szállítottak külföldre. 1901-ben az angol hadvezetéstől 2 millió korona értékű megrendelést kaptak.⁴⁰

A családot nagy megtiszteltetés érte, amikor 1904-ben Wolfner Lajos és leszármazottai magyar nemesi rangot kaptak az uralkodótól. Akkorra a Wolfner-gyárat az ország legjelentősebb ipartelepei között és egyben a legnagyobb bőrgyárként tartották számon.

Az I. világháború előtt és alatt a magyar királyi hadsereg részére hatalmas mennyiségű szíjzajatot és lábbelit szállítottak. A hadiszállítások anyagilag előnyösek voltak a Wolfnerek számára, ám a hatalmas bevétel mellett sokan felrótták nekik a hadsereggel kötött szerződések által hosszú időkre garantált üzletet. A hivatalos válaszokban érvként mindannyiszor szerepelt a Wolfner-gyár által szavatolt kitűnő minőség és a folyamatos ellátás biztosítása. Az uralkodó 1918-ban Wolfner Tivadarnak és utódainak bárói rangra emelésével honorálta a hadiipar terén kifejtett tevékenységét.

Bátran vágta bele a fejlesztésekbe. Még az első világháború alatt kezdtek hozzá az akkor világviszonylatban új termék, a krómbőr előállításához, felépítették a cserzőanyagokat előállító tanningyárat, néhány év múlva pedig már lakkbőrt is gyártottak. Az új termékekkel, a márkás boxbőrökkel és a finom borjúvelúr-bőrökkel sokmillió pengő értékű kivitelt értek el a nemes devizájú európai és tengerentúli piacokon.⁴¹

Ahogy az egész országnak, úgy a Wolfner családnak is óriási kárt okozott az I. világháború, a kommün, majd Trianon. A feldolgozható nyersanyagok és a fűtőanyag hiánya miatt a gyár leállásra kényszerült. 1919 tavaszán az akkor már bárói rangban lévő Tivadart letartóztatták, az élete is veszélyben forgott.

Wolfner Lajos öt felnőtt fia közül 1924 és 1932 között négyen elhunytak, egyedül Gyula érte meg a II. világháború idejét. Testvérbátyjai halála után Gyula a saját fiával és unokaöccseivel együtt irányította a hatalmas gyár működését.

Korán felismerték a műszaki fejlesztés fontosságát: az új módszerek kifejlesztése érdekében alkalmaztak mérnököket, technikusokat. A gyár laboratóriumában – mai fogalmaink szerint – minőségellenőrzést is végeztek.⁴² Átgondolt fejlesztőmunkájuk számos szabadalommal és védjegyyalomban is megtestesült.

A vállalat 1935 és 1937 között érte el termelési maximumát, akkor évente 8 millió négyzetláb puhabőrt állítottak elő. A két világháború között a Wolfner-gyár a magyar bőripar exportjának 40-50%-át tudhatta magáénak. Szinte az egész világgal üzleti kapcsolatban álltak, de a legnagyobb sikert Angliában érték el, ahol közös tulajdonban lévő bőrgyárat létesítettek.

1937-ben a cég működésében jelentős változás történt, a korábbi gyártulajdonosok – *újpesti Wolfner Gyula, újpesti Wolfner György, báró Wolfner András és újpesti Wolfner László*

⁴⁰ Pártos: i. m. (3).

⁴¹ Pártos: i. m. (3).

⁴² Tóth Béla: Wolfner Gyula és a bőrgyára. In: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1989*. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Budapest, 1988, p. 105–106.

– vezetésével két részvénytársaságot alapítottak: a *Wolfner Gyula és Társa Részvénytársaság* a bőr-, gépszíj-, hadfelszerelési és cipőgyári tevékenységet folytatta,⁴³ a *Wolfner Gyula és Társa Gumigyára Részvénytársaság* pedig a korábbi gumigyártást vitte tovább, a ruggyanta-cikkek gyártására szakosodott.⁴⁴

A második világháború a hazai bőriparban a Wolfner-gyárnak okozta a legnagyobb kárt. A készletek jelentős részét Nyugatra vitték, a bombatámadások több üzemrészt elpusztítottak. A háború után a gyár működőképessége nehezen állt helyre, a termelés 1948-ban az 1938. évinek alig a felét érte el.⁴⁵ A helyzetet súlyosbította, hogy a gyárat akkor igazgató Wolfner László ellen rendszeresen indítottak bűnvádi eljárásokat mondvacsinált ürügyekkel. A Wolfner család és a gyár közös története az 1948. március 26-ai államosítással lezárult; a hatalmas üzem a Budapesti Bőripari Vállalat részlegeiként hosszú ideig folytatta tevékenységét, de mára az óriási kiterjedésű gyártelep épületeiből hírmondó is alig maradt. A Wolfner utcában sokemeletes iroda- és társasházak épültek.

Érdekes módon a Wolfner Gyula és Társa Részvénytársaság nem szűnt meg az államosításkor. A cégbírósági iratok arról tanúskodnak, hogy a részvénytársaság kényszerfelszámolását csak 1972-ben indították el.

Az egyik megmaradt, nemrégén felújított gyárépület falán 2004-ben helyeztek el Wolfner Lajos, Újpest díszpolgára tiszteletére egy emléktáblát, *Szász György* szobrászművész alkotását.

3. ábra: Wolfner Lajos emléktáblája⁴⁶

⁴³ Központi Értesítő, 63. évf. 6. sz., 1938, p. 80.

⁴⁴ Központi Értesítő, 63. évf. 7. sz., 1938, p. 96.

⁴⁵ Tóth: i. m. (42).

⁴⁶ IV. kerület, József Attila utca 2–4. A szerző felvétele.

Wolfner Gyula egyéni vállalkozásának alapításától a társas cégig

Az Országos Levéltárban a harmadik generációhoz tartozó Wolfner Lászlótól nagy mennyiségű iratanyag maradt fenn, köztük egy 1941. május 13-án keltezett, kézzel írott cégtörténeti összeállítás, amely ugyan forrásokra nem hivatkozik, mégis különleges értéket képvisel, miután a gyárban akkor még meglévő eredeti dokumentumok alapján készült.⁴⁷

A lista összeállítója a Wolfner-gyár „őstörténetéről” a következőket jegyezte fel: több régi üzleti könyvből megállapítható, hogy az egykori *Beimel & Netter* cégben az 1830-as évek folyamán a Wolfner család egyes ágai tőkével már érdekeltek voltak. A vállalkozás többek közt gyapjú- és birkabőr-kereskedelemmel foglalkozott, *Hermann Wolfingeren* keresztül, aki unokaöccseit, *Beimel Jakobot* és Wolfner Gyulát a maga igen virágzó cégébe bevette – így tehát a *Beimel & Netter* cég a későbbi Julius Wolfner egyéni társaság jogelődjének tekinthető.

„A könyvek és az eredeti feljegyzések alapján megállapítottuk a következőket: a céget Wolfner Gyula alapította, aki korábban a Wolfner és Netter cégnek volt tagja.” Ezt a megállapítást vélhetően a Wolfner László hagyatékában megőrzött, a Wolfner Gyula és *Netter Albert* által kötött társasági szerződés aláírását tanúsító, 1848. évi irat támasztotta alá:

„630. Pesten a kir. tv.szék 1848. évi február 24-ik napján tartott ülésében Wolfner Gyula és Netter A. helybeli nagykereskedők ... 1848. évi febr 17ik napján 2206. sz. végzése következtében társasági szerződésök és aláírási czimök bejegyzése végett megjelenvén” az előírt díj befizetését és személyazonosságukat igazolták. Az iratra utóbb oldalt ráírták: megszüntettetett „850. évi október 17én 11136. sz. alatt kelt végzés folytán.”⁴⁸

Más adatokból tudható, hogy Wolfner Gyula még a Wolfner és Netter társas vállalkozás működése alatt alapította meg saját egyéni vállalkozását. A cégtörténet összeállítója 1941-ben erről ezt jegyezte fel: „A Wolfner Gyula cégre vonatkozó üzleti feljegyzések 1849. január 1-jén kezdődnek. ... Az eredeti okmányok az okmányszekrényben vannak.”⁴⁹ Vélhetően abból a bizonyos okmányszekrényből kerülhetett később az Országos Levéltárba a Julius Wolfner egyéni cég üzleti könyve,⁵⁰ amelynek címkéjén ez olvasható:

Begint in Feber 1849
Journal
Endet am 22, Aug. 1855

⁴⁷ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. 1. csomó 1. d. Cégtörténeti okmánytár.

⁴⁸ HU-MNL-OL-Z 1174-K-37. Wolfner László vagyoni jogi rendelkezései, adóügyei, levelezése 1848–1948. 630. Pest, kir. törvényszék 1848. évi február 24.

⁴⁹ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. 1. csomó 1. d. Cégtörténeti okmánytár.

⁵⁰ MNL-OL-Z 1157-B-7. Journal (1849-1855) Julius Wolfner üzleti könyvek.

Az előbbieken hivatkozott 1840. évi XVI. törvénynek megfelelően vezetett üzleti könyvbe a legelső bejegyzés 1849 februárjában került be. A bevételekről és kiadásokról szóló nagyalakú regiszterben szinte valamennyi lapon olvasható mind a négy Wolfner fivér, illetve Netter Albert neve, de többször bejegyezték Herman Wolfinger és – keresztnév nélkül – Beimel nevét is. A naptári évek végén, illetve az 1855. augusztus 22-ei lezáráskor – a Julius Wolfner & Co. társas cég működésének megindulásakor – az üzleti könyvet hivatalos pecsétekkel látták el.

A Wolfner Gyula levelezését őrző iratcsomóban 1849-ből fennmaradt a vállalkozásával összefüggő néhány eredeti irat. Az egyik egy Pesten, 1849. július 30-án keltezett igazolás *Sztromy* (?) *István* köz- és váltójogi ügyvéd számára: „Wolfner Gyula új pesti lakost becsületes embernek ismervén, a mennyire szükségeltetik becsületességéért jót állok.” A nyilatkozatot aláírásukkal és pecsétjükkel négyen hitelesítették: az aláírók egyike Gyula nagybátyja, Hermann Wolfinger.⁵¹ A következő két eredeti dokumentum pedig a vállalkozás konkrét üzleti tevékenységére utal.

**A Julius Wolfner egyéni cég iratai 1849-ből:
Wolfner Gyula bécsi utazása „renden lévő” és a tulajdona
„elvitele megengedtetik”⁵²**

„Wolfner Gyula, Újpest község adófizetője és lakosa, aki mesterségét több legénnyel folytatja, Bécs városába kereskedése végett utazik, és mint becsületes, jó magaviseletű, adófizető egyént oda s vissza szabadon bocsájtatni minden renden lévő.” Wolfner nőten, vallása izraelita, termete közepes, haja barna, szeme kék, szája szabályos...

1849. július 28.

„Az elfoglalt javakhoz kiküldött vegyes bizottmányról ...

Miszerint felsőbb parancs nyomán Wolfner Gyula kereskedőnek huszonkét zsák tulajdon még el nem adott gyapjának szabadoni elvitele megengedtetik.

Komárom, szeptember 3án 849

Gaál József”

⁵¹ HU-MNL-OL-Z 1174-E-26. Wolfner Gyula levelezése 1844–1907.

⁵² HU-MNL-OL-Z 1174-E-26. Wolfner Gyula levelezése 1844–1907.

A Wolfner Gyula és Társa cég alapítása, 1855

A bevezetőben említettük, hogy Gyula 1855-ben maga mellé vette nála tíz évvel fiatalabb öccsét, Lajost, akivel az 1840. évi XVIII. törvénycikknek megfelelően szabályszerű társasági szerződést kötött. A Julius Wolfner egyéni cég megszűnt, jogutódja a közkereseti társasági cégformában működő társas vállalkozás lett.

Néhány adat a Wolfner Gyula és Lajos által 1855-ben megkötött megállapodásból: Nr. 4815. Társasági szerződés, amely létrejött Julius és Ludwig Wolfner urak, fivérek között, kelt 1855. június 1.⁵³

A nevezett testvérek által kötött szerződés értelmében a több éve létező „Julius Wolfner” nevű cég ezentúl új formában, „Julius Wolfner & Compagnie” céggé folytatja tevékenységét, mely az eddigiekhez hasonlóan kiterjed minden típusú bőr és termék vásárlására, eladására, valamint a bőrgyártásra.

Minden dokumentumot, kötelezettséget és számlát, amit a társaság ad és kap, a Julius Wolfner & Compagnie cégnek kell kiállítania. A két tulajdonos egyaránt jogosult a cégjegyzésre. A befektetett tőkéből Julius Wolfner úr pénzbeli részesedése 29541 gulden, Ludwig Wolfner úré 8336 gulden.

Az irat végén egy záradék olvasható: „Jelen társasági szerződés a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszéknél az új kereskedelmi társaságok jegyzékének I. köt. 43. lapján magyarul: Wolfner Gyula és Társa, németül „Julius Wolfner & Comp.” céggel együtt átvezetett. Budapest, 1876. február 24.” A bejegyzés az 1875. évi XXXVII. törvénycikk alapján készült kereskedelmi cégjegyzékre utal, amelybe a következők adatok kerültek be: „Alapúl az 1855. év június 1-én Budapesten kelt társasági szerződésen ; — beltagok : Wolfner Gyula és Wolfner Lajos nagykereskedők Budapesten ; — a társulat képviselőjére a beltagok egyformán jogosultak.”⁵⁴

A Wolfner Gyula és Társa cég első negyedszázada

Megalakulása után 25 éven át a társas cég működését a két alapító, Gyula és Lajos irányította, majd 1880-tól kezdve Lajos négy fia, József, Nándor, Tivadar és Gyula egymás után kapcsolódott be a gyár életébe társtulajdonosként és egyúttal vezetőként.

Már az 1850-es években kitűnő hírnévre tett szert a Wolfner-féle szattyánbőr – annak ellenére, hogy drágábban kínálták, mint a konkurencia. A szattyánbőr mellett a mosott gyapjú és a talpbőr szintén kiváló minőséget képviselt, ezért ezek a termékek szintén keresetté váltak a hazai és a nemzetközi piacokon.⁵⁵

⁵³ A társasági szerződés szövege gépelt formában a következő irategyüttesben olvasható: HU-MNL-OL-Z 1174-K-37. Wolfner László vagyoni jogi rendelkezései, adóügyi, levelezése 1848–1948.

⁵⁴ Központi Értesítő, 1. évf. 1876. 9. sz., p. 28.

⁵⁵ Pártos: i. m. (3).

A két fivér közül Lajos főként a gyártással foglalkozott, Gyula a kereskedelmi ügyeket intézte. A korábbi szerény tímárüzem fokozatosan növekedett, kapcsolatait az egész országra kiépítette, és hamarosan élénk kereskedelmi tevékenységet folytatott a cári Oroszországgal.⁵⁶

4. ábra Orosz nyelvű felirattal készült védjegy⁵⁷

Az 1860-as évek végén készült el a gyártelepen Újpest legelső iparvágánya, amelyen eleinte lovak vontatták a vasúti kocsikat. 1871-ben Wolfner Lajos az „Újpest-R.-Palotai lóvonatu vaspálya-társaság” vezetőségének tagja lett,⁵⁸ később pedig több ízben is megválasztották a gróf Károlyi Sándor elnöklete alatt működő „Az újpest-rákospalotai közúti vasut részvénytársulat” igazgatósági tagjává.⁵⁹

Az újpesti kikötő kinyitása és bővítése ügyében 1869-ben a község közgyűlése küldött-séget menesztett a miniszterhez. Gróf Károlyi Ede és Wolfner Lajos is a „bizottmány” tagja volt.⁶⁰ Egy évvel később Wolfner Lajost Újpest törvénybírájává, 1973-ban pedig esküdtté választották.⁶¹

⁵⁶ Tóth Béla: A Wolfner Gyula és Társa Bőr-, Cipő- és Gépszíjgyár Rt. kialakulása és működése. In: A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.

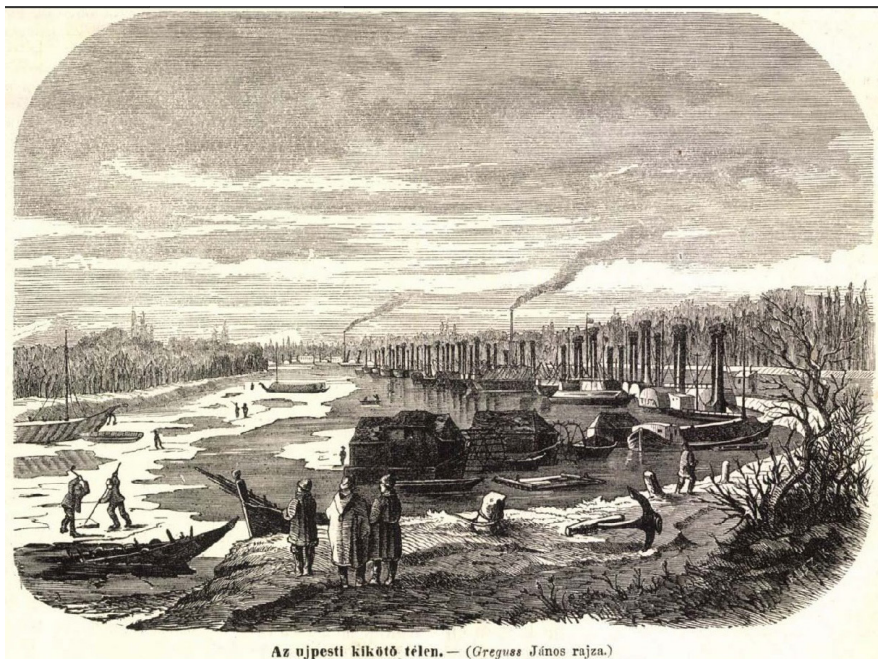
⁵⁷ A 27776. lajstromszámú védjegy talpbőrökre. Központi Védjegy-Értesítő, 1914. 1–3. sz., p. 27.

⁵⁸ VIII. Vegyes közlekedési vállalatok. Magyar Compass, 4. évf. 1876, p. 327.

⁵⁹ Különfélék. A Hon, 12. évf. 124. sz., 1874, melléklet.

⁶⁰ Az újpesti község. A Hon, 7. évf. 227. sz., 1869, melléklet.

⁶¹ Újpestről. A Hon, 8. évf. 6. sz., 1870, melléklet és 11. évf. 22. sz., 1873, melléklet.

5. ábra: Az újpesti kikötő 1867-ben. Greguss János rajza⁶²

1873-ban felvásárolták a tönkrement *Első Magyar Bőrgyár Rt.*-t, miáltal az üzem az ország legnagyobb bőrgyárává vált. 1880 körül tovább bővítették a termelést, akkortájt hetenként 2-3000 db juhbőrt dolgoztak fel, és a gyártásra átvett marhabőrök mennyisége szintén rohamosan emelkedett. Az 1870-es, 1880-as években a cég minőségi áruai már Münchenben, Frankfurtban és Londonban is ismertté váltak.⁶³

A bevezetőben említettük, hogy a középkorban magyar bőrnek nevezett irhabőröket először mechanikus úton – például késsel – szörtelenítették, majd ásványi cserzőanyagokkal – általában timsóval, konyhasóval – kenték be, és ebben az oldatban érlelték néhány hétig. A bőrt megszáritották, majd felmelegítették és forró, olvasztott faggyúval bekenték.⁶⁴ Az így előállított fehér színű, puha bőr különösen alkalmas ruházati célokra. Ezt az eljárást a növényi cserzőanyagokat használó, ún. verestímárságtól való megkülönböztetés érdekében fehértímárságnak nevezték.

⁶² Vasárnapi Ujság, 14. évf. 5. sz., 1867, p. 53.

⁶³ Tóth: i. m. (56).

⁶⁴ Gáborján: i. m. (14).

A gyár története a második generáció színre lépésétől a századfordulóig

A Wolfner-gyár Lajos négy fiának, Józsefnek, Nándornak, Tivadarnak és Gyulának köszönheti 20. századi felvirágzását, később pedig a harmadik generáció, József, Tivadar és Gyula fiai vitték sikerre a hatalmas vállalkozást.

A gyárat alapító Wolfner Gyula egészen haláláig, 1889-ig⁶⁵ cégjegyzési jogosultsággal rendelkező társtagként volt bejegyezve, de betegeskedése miatt egyre kevésbé vett részt a gyár irányításában. Még az ő életében, 1880-ban kinevezték Lajos elsőszülött fiát, Józsefet cégvezetőnek,⁶⁶ aki 1882-ben cégjegyzésre jogosult társtaggá lépett elő.⁶⁷ Nándor 1888-ban,⁶⁸ Tivadar pedig 1893-ban⁶⁹ ugyancsak társtagi pozícióba került.

Wolfner Lajos 73 éves korában, 1897-ben lépett ki formálisan a cég vezetéséből, megszüntetve társtagi minőségét és aláírási jogosultságát.⁷⁰ Később még megadatott neki, hogy láthassa, milyen kiváló hozzáértéssel irányítják fiai szeretett gyára működését. Édesapjuk kiválása után néhány hónappal, 1897 végén a legfiatalabb testvér, Gyula – a fivéreihez hasonlóan – társtagként, cégjegyzési jogosultsággal felruházva szintén a gyár vezetői közé került. Amikor Tivadart 1896-ban országgyűlési képviselővé választották, minden érdekeltségét megszüntette a cégnél,⁷¹ és cégjegyzésre jogosult társtagként csak a két parlamenti ciklus lejárta után, 1905-ben tért vissza a gyárba.⁷²

Wolfner Nándor a bécsi és brünni bőrgyárakban szerzett tapasztalatai alapján honosította meg 1880-ban a növényi talpbőr-cserzés akkor korszerűnek számító módszerét, melynek során 6-9 hónapig cserzik a marhabőrt a gubacccsal és valonealével⁷³ feltöltött gödörben. Ezt az eljárást, melynek eredményeként ellenálló, jó minőségű cipőtalpat állítanak elő, „ültetéses” talpkészítésnek nevezik.⁷⁴

Az 1880-as években már gőzkazánnal és korszerű gépekkel szerelték fel a gyárat, amely ezáltal az egyik legmodernebb és a legnagyobb bőrgyár lett Magyarországon.

A valamennyi termelési ágánál érvényesülő, megbízható minőség lett a vállalati hagyomány egyik legerősebb láncszeme. Ezt az alapelveket a vállalat irányítói felvették a cég gyártási programjába. A magas színvonal elérése érdekében például a gyapjúmosást is korszerűsítették. 1883-ban átálltak a vegyszeres mosásra, amelyhez egy Belgiumból vásárolt, Leviathan típusú gépet állítottak üzembe.⁷⁵

⁶⁵ Központi Értesítő, 14. évf. 113. sz., 1889, p. 21.

⁶⁶ Központi Értesítő, 5. évf. 60. sz., 1880, p. 238.

⁶⁷ Központi Értesítő, 7. évf. 41. sz., 1882, p. 239.

⁶⁸ Központi Értesítő, 13. évf. 16. sz., 1888, p. 113.

⁶⁹ Központi Értesítő, 18. évf. 36. sz., 1893, p. 688.

⁷⁰ Központi Értesítő, 22. évf. 73. sz., 1897, p. 982.

⁷¹ Központi Értesítő, 21. évf. 99. sz., 1896, p. 1615.

⁷² Központi Értesítő, 30. évf. 43. sz., 1905, p. 792.

⁷³ A valonea erős cserzőanyag, a főleg Török- és Görögországban honos tölgyfajok, a *Quercus aegylops* és a *Quercus Valonea* makkjainak kopáncsa. Forrás: Erdészeti Lapok, 5. évf. 9. sz., 1866, p. 386.

⁷⁴ Pártos: i. m. (3).

⁷⁵ Pártos: i. m. (3).

1883 nyarán érdekes adatokat közöltek a „Wolfner testvérek” bőrgyárát meglátogató fővárosi iparosok körének tapasztalatairól. A 300 munkást foglalkoztató üzem hetenként 5000 birkabőrt és 400 nehéz bőrt dolgozott föl. „A munkásoknak itt jó keresetük van. Hetenként 18-20 frtot keresnek, ezenkívül családosoknak egy szoba és konyha, két nőtlennek egy szoba áll ingyen rendelkezésére.”⁷⁶

A gyár a legelsőik között, 1884-ben nyerte el az állami címer használati jogát; az engedélyt a miniszterelnökség adta meg a 944/1884. M. E. szám alatt. Az Országos Levéltár őrzi az engedélyokmányt, mely leírja: a cég „feljogosítottatik, hogy a címert a gyári cikkein, üzleti helyiségein, címtábláin, címlapjain és egyéb üzleti nyomtatványain, úgy az üzlet főtelepén, mint fióktelepein használhassa.”⁷⁷

Később megjelent egy összesített névjegyzék azokról a cégekről, intézetekről és egyletekről, amelyek jogosultak voltak a magyar korona országai egyesített címerének vagy Magyarország külön címerének használatára. A listán szereplők vagy a címer használatát szabályozó 1883. évi XVIII. törvény hatályba lépése előtt, vagy azt követően kaptak a címer használatára kormányhatósági engedélyt, vagy pedig az udvari szállítói címet viselhették. A magyar korona országai egyesített címerének használatára jogosultak között szerepel a „Wolfner Gyula és társa bőr- és gypajmosógyáros czég Budapesten”⁷⁸

A termelés növekedése miatt jelentősen bővítették a gyár területére vezető iparvágányt. Az első időszakban lovak húzták a szerelvényeket, később átálltak az elektromos vontatásra. 1886-tól a gyári iparvágányt az addigra kialakított közúti villamos vasúthálózatra csatlakoztatták.⁷⁹

A magyar bőripar első seregszemléjét 1890-ben tartották meg. Az erre az alkalomra készült helyzETFelmérés szerzője „a mozgató erő lóerőinek számszerinti sorrendjében” sorolta fel a bőrgyárakat. A listában az első helyen álló Wolfner-féle gypajmosó- és bőrgyárnak „100 lóerejű gőzgépe, mosódobja, csersajtolója, bőrcsinozója”⁸⁰ és három bőrsimító gépe van, azonkívül pedig még két gubacsórló malma. Készít talpbőrt, fehérre cserzett és festett juhbőröket” – írja Telkes Simon.⁸¹

1891-ben nemcsak a gyár, de a magyar iparfejlesztés szempontjából is kiemelkedő jelentőségű fejletésről, mégpedig a „villamos erőátvitel” ipari alkalmazásáról számolt be a sajtó.

⁷⁶ Gyárlátogatás. Pesti Hírlap, 5. évf. 180. sz., 1883, p. 7.

⁷⁷ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt. 1. A cég működésére vonatkozó okmányok, telepengedélyek, iparengedélyek, iparigazolványok (1845–1947). Engedélyokmány a magyar korona országai egyesített címerének használatára.

⁷⁸ Összesített névjegyzék mindazon czégek, egyletek és intézetekről, melyek a magyar korona országai egyesített címerének vagy Magyarország külön címerének használatára az 1883. évi XVIII. t.-cikk életbelépte előtt, valamint annak életbelépte után nyert kormányhatósági engedély alapján, vagy az udvari szállítói cím adományozása folytán jogosultak. Budapesti Közlöny, 26. évf. 225. sz., 1892, p. 1–3.

⁷⁹ *Tóth*: i. m (56), p. 150.

⁸⁰ „Hogy a bőr a szemnek tetsző szép külsőt nyerjen, a bőrt csinozni kell” – írja az Anyagi Érdekeink c. folyóirat 1875-ben (5. évf. 5. sz., p. 81.). A vámtarifáról szóló 1924. évi XXI. törvénycikk a tételek között a bőrcsinozó szert is felsorolja.

⁸¹ *Telkes*: i. m. (38).

Ma már nehéz elképzelni, mekkora szenzáció volt, hogy az „eddig csak távol külföldön alkalmazott és általunk megcsodált erő, az elektromosság” hazánkban is tért hódított. A „villamosság csodával határos működését” addig csupán a budapesti elektromos vasútnál alkalmazták, azonban a Wolfner Gyula és Társa újpesti hadfelszerelési gyárban bemutatták, hogy ipari munka végzésére miként lehet felhasználni az elektromosságot.

A *Gazdasági Mérnök* című lap lelkes beszámolót közölt a különleges eseményről. Az újpesti új hadfelszerelési gyárban, amely a honvédség számára fogja készíteni az összes bőrnemű felszerelést, az *Egger B. és Társa* budapesti vállalat állított üzembe egy elektromos berendezést. A „villamfejlesztő gép” és a villamos motor mintegy 1000 méter távolságra van egymástól, az áram több épületen és az udvaron át vezetett vörösréz kábelen jut el a generátortól a motorig. „Érdekes látvány az, a mint a holt elektromotor egy csekély fémkapocs átkapcsolása folytán megelevenedik, tengelye forogni kezd, s vigan hajtja az épületben elhelyezett nagyszámú munkagépet.” A 82% teljesítményre képes berendezés iránt több gyár érdeklődik, a kivitelező Egger B. és Társa több helyről kapott már megrendelést.⁸²

Az Országos Iparegyesület igazgatósága 1892-ben megtekintette a tímárságot, a bőrgyárat, a gyapjúmosót és a bőrfelszerelő műhelyeket. Az előkelő vendégeket a gyárat akkor igazgató három fivér, József, Nándor és Tivadar fogadta. A látogatókat meglepte „az egész városá, sőt birodalomra varázsolta”, mintaszerű telep és a legkorszerűbb gépek látványa. A magasrangú vendégek elragadtatással nyilatkoztak a látottakról: „Vajha számos ily elsőrendű telepe volna hazánkban és számos ilyen iparos, mint a Wolfner-generáció!” A küldöttség meleg hangú táviratban gratulált az éppen Bad Gasteinben tartózkodó Wolfner Lajosnak.

Az Országos Iparegyesület vezetőségének távirata Wolfner Lajoshoz, 1892. július 5.

„Az országos iparegyesület 30 tagú küldöttsége gróf Zichy Jenő és Matlekovits Sándor ur ő exczellenciáik vezetése mellett nagy örömmel és kiváló élvezettel szemlélte meg tegnap telepét, melyiken 50 éves ipari munkásságának meglepő eredményét láttuk. Elismerő szavakkal emlékeztünk meg a telep úttörő munkásáról, a ki nemcsak erőt, tehetséget, intelligenciát szentelt hatalmas ipara nagyranövelésének, hanem fiaiban derék oszlopokat is nevelt ez iparágak jövőjének további biztosítására. Éljen Wolfner Lajos, a magyar úttörő s az ipar egyik büszkesége. Éljen az utána következő Wolfner-generáció!”⁸³

⁸² A villamos erőátvitel terjedése hazánkban. *Gazdasági Mérnök*, 15. évf. 28. sz., 1891, p. 329.

⁸³ Ipartelep testületi megtekintése. *Magyar Ipar*, 13. évf. 10. sz., 1892, p. 154–155.

A betegsegélyezésről szóló 1891. évi XIV. törvénycikk alapján a Wolfner-gyár is létrehozta a vállalati betegsegélyező pénztárat, melynek alapszabályát 1893-ban hagyta jóvá a kereskedelemügyi miniszter.⁸⁴ A törvény alapján a munkaadó „a járulékok egyharmadrészét sajátjából köteles fedezni, kétharmadrészét pedig a kötelezett biztosított tag béréből vagy fizetéséből levonhatja.”⁸⁵

Wolfner Nándor 1893-ban megtisztelő felkérést kapott *Lukács Béla* kereskedelemügyi minisztertől: vegyen részt az ezredéves országos kiállítás egyik szakbizottságában. Az Országos Levéltár Wolfner-féle anyagának egyik becses darabja a kalligrafikus írásképpel nyomtatott felkérő levél.⁸⁶

*1896-iki ezredéves országos kiállítás
Kiállítási Országos Bizottság*

szám: 41

A törvényhozás elhatározta, hogy hazánk ezredéves fennállásának ünneplése alkalmából 1896-ban Budapest fő- és székvárosban országos kiállítás rendeztesseék.

E kiállítás, melynek védnökségét Ő cs. és Apostoli kir. Felsége legkegyelmesebb Urunk és Királyunk elfogadni kegyeskedett, a mellékelt általános program értelmében, két főcsoportban fogja bemutatni hazánk történelmi fejlődését és közművelődési állapotát.

A kiállítás érdekeinek kerületenként leendő előmozdítására, az érdekeltek tájékoztatására, a központi intézkedések végrehajtására és általában a kiállítás körüli közreműködésre kerületi bizottságokat szerveztem, melyek működési körét a 2. pont alatt mellékelt szabályzat állapítja meg.

Midőn Uraságot ezennel a budapesti kerületi bizottság tagjává kinevezem, egyuttal felkérem, hogy a bizottság fontos feladatainak megoldását buzgó és szakavatott közreműködésével előmozdítani és a nagy nemzeti mű sikeréhez hozzájárulni sziveskedjék.

Budapest, 1893. évi április hó 30-án.

Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás
bizottságának elnöke:
Lukács
kereskedelemügyi m. kir. minster

⁸⁴ Központi Értesítő, 18. évf. 107. sz., 1893, p. 136.

⁸⁵ 1891. évi XIV. törvénycikk az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről. 22. §.

⁸⁶ HU-MNL-OL-Z 1174-J-36. Wolfner Lajos vagyoni jogi rendelkezései, levelezése 1849–1912.

Wolfner Nándor egyrészt a bőripar, a fonó- és szövőipar, valamint a ruházati ipar összes ágát képviselő bizottságban a bőripari csoport előadója lett,⁸⁷ másrészt az Országos Ipar-egyesület kiállítási szakosztálya őt választotta meg a fő- és székvárosi kiállítási bizottságba küldendő 20 tag egyikévé.⁸⁸ Wolfner Tivadar pedig a kiállítás bőripari zsűrijének elnökeként vett részt a nagy sikert elért bőripari kiállítás munkájában.

Javában zajlottak az ezredéves kiállítás előkészületei, amikor egy tragikus kimenetelű tűzvész elpusztította a magyar viszonyok között a legkorszerűbbek közé tartozó gyárat. A drámai hangú korabeli tudósítás arról számol be, hogy a 35 holdon elterülő, négy utca által határolt gyártelep elülső részén az igazgatósági épület, az udvaron a cserzőhelyiség, a gépház, a szárítókamrák és a gyapjúmosó ház volt. A telep hátsó részén, az Attila utca mellett az óriási készáruraktár kapott helyet.

1894. július 1-jén, vasárnap déli tizenkét órakor vették észre a szárítóépületből áramló füstöt. Az ajtók kinyitása után csaptak fel a lángok, amelyeket sem a gyár, sem a környékbeli önkéntes tűzoltók nem tudtak megfékezni. Wolfner Tivadar hiába értesítette a budapesti központi tűzorséget, azt a választ kapta, hogy forduljon a polgármesterhez engedélyért. Amikor később mégis megjelentek a fővárosi hivatásos tűzoltók, már az egész gyár lángokban állt.

Az oltást nagyban akadályozta a vízhiány, az erős nyugati szél és a báméskodók egyre növekvő serege. *Ambrus Kamill*, Újpest rendőrkapitánya, *Konkoly Hugó* és *Bobojcsik Péter* rendőr az összegyűlt tömeget terelte az épületektől messzebb, amikor az Attila utcai épület rájuk omlott. A szolgálatétel közben hősi halált halt három áldozaton kívül nagyon sok ember sebesült meg.

A hatalmas ipartelepen a honvéd-hadfelszerelési, a lóbőrfeldolgozó, a gyapjúmosó gyárak és a vöröstímárság épületei, az összes szárító és raktár mellett a gépház, továbbá a gyár területén álló valamennyi bérház teljesen leégett. Az előzetes becslések alapján a kár több mint egymillió forint volt. A rendőrségi jelentés szerint valószínű, hogy a tüzet gondatlanság okozta. A gyártelep körüli utcákban számos lakóház és a községi iskola szintén a lángok martaléka lett.⁸⁹

A biztosító megtérítette a hatalmas anyagi kárt, a gyárat pedig gyors ütemben újjáépítették. A gyártelep újonnan emelt épületeinek kialakítása és berendezése, illetve a gépek beszerzése során a korszerűséget tartották szem előtt. A tűzvész után egy évvel már újból szállítottak talpbőrkrupont a külföldi megrendelőknek. 1896-ban megkezdték a gépszíjgyártást, majd az indiai bivalybőr kikészítését. A korszerűsített termelésnek és a magas minőségi követelményeknek megfelelt az eredménye: a 20. század elején a Wolfner-gyár világhírnévre tett szert.⁹⁰

⁸⁷ Nemzet, 12. évf. 3801. sz., melléklet, 1893.

⁸⁸ Pesti Napló, 44. évf. 82. sz., 1893, p. 11.

⁸⁹ Harminc holdon égő gyártelep. Budapesti Hirlap, 14. évf. 181. sz., 1894, p. 3–4.

⁹⁰ Tóth: i. m. (56).

Az 1896. évi Ezredéves Országos Kiállítás szintén sok dicsőséget hozott a gyárnak és a családnak. Tekintettel arra, hogy Wolfner Tivadart a millenniumi kiállítás bőripari zsűri-jének elnökévé nevezték ki, a gyár csak versenyen kívül mutathatta be termékeit az Iparcsarnokban rendezett, nagyszabású szakkiállításon. A magyar ipar fejlesztésében elért eredményei elismeréseként a gyár azonban elnyerte az egyik legrangosabb kitüntetést, az állami aranyérmeket. A kiállítás eredményét összegző kötetben ezt jegyezték fel a vállalat-ról: „Wolfner Gyula és társa Ujpest. (Versenyen kívül, jury tag, állami aranyérem.) Gyárt: kitűnő, az osztrák cipőgyárosok által is keresett egyszer ültetett talpakat, továbbá juh- és kecskebőröket, lóbőrt, szíjbőröket és a honvédség részére hadfelszerelési cikkeket.”⁹¹

6. ábra: A millenniumi kiállítás állami aranyérme⁹²

Wolfner Nándor szakértelmét, hozzáértését nem csak a millenniumi kiállítás előkészítő testületében vették igénybe; a kereskedelemügyi miniszter 1897-ben az 1900. évi párizsi világg kiállítás magyar központi végrehajtó bizottságának tagjává is kinevezte.⁹³

A gyáralapító: Wolfner Gyula

Cikksorozatunk első részének végén feltétlenül meg kell emlékeznünk a később világhírűvé vált újpesti gyárat kézműves egyéni vállalkozásként megalapító Wolfner Gyuláról.

Erős kezű, sziklaszilárd jellemű, mélyen vallásos emberként ismerték, aki saját szorgalmának, szaktudásának és körültekintésének köszönhette nagy vagyonát. Sohasem feledke-

⁹¹ Matlekovits Sándor (szerk.) Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállása-kor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. VII. kötet. Bányászat, kohászat, ipar, p. 606.

⁹² Matlekovits Sándor (szerk.) Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállá-sakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. III. kötet. A kiállítás szervezete és berendezése, p. 257–258.

⁹³ A kereskedelemügyi m. kir. minister az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás magyar országos bizottsá-gának tagjává nevezte ki... Központi Értesítő, 22. évf. 43. sz., 1897, p. 577–583.

zett meg arról, hogy szegényen érkezett Magyarországra, és új hazája nemcsak, hogy befogadta, de páratlan lehetőségeket nyitott meg előtte.

A kiegyezés után valóságos alapítási láz tört ki a tehetősek üzletemberek között. Nem maradhatott ki ebből a konjunktúrából Wolfner Gyula sem – például aláírási joggal bíró vezetőségi tag lett az 1867-ben alakult Luiza Gőzmalom Részvénytársulatban, amelynek az alapításában is közreműködött.⁹⁴

Wolfner Gyula igen tevékenyen vett részt a közügyekben. Több mint húsz éven át volt a fővárosi képviselőtestület, 1873-tól haláláig pedig a törvényhatósági bizottság tagja. E tisztségét – az egyik legtöbb adót fizető választópolgárként – választás útján nyerte el.⁹⁵

Szakmai munkája mellett számos jótékonyági intézményt, egyesületet támogatott intenzíven, részben anyagilag, részben azzal, hogy a vezetőség munkájába tevőlegesen is bekapcsolódott. Hűségesen szolgálta a pesti zsidó hitközség, a Chevra Kadisha, több árvaház és a siketnéma-intézet érdekeit.

Egyéniségét jól jellemzi az alábbi két eset. Amikor az egyik intézményben meg akarták választani előljárónak, ezekkel a szavakkal tiltakozott ellene: Nem vagyok én előljárónak való, mert nem tudok beszélni! Semmi baj, nyugtatták meg, annál többet fog tenni! Wolfner erre ezt válaszolta: van egy másik hibám is: hallgatni sem tudok! Ez utóbbi kijelentését egy másik történet fényesen alátámasztja: egy alkalommal nagy vehemenciával követelte, hogy fejenként száz forinttal emeljék fel a tanítók fizetését. A jelenlévők nem akarták az érvelését elfogadni, de Wolfner olyan indulatosan képviselte a saját álláspontját, hogy végül sikerült érvényesítenie az akaratát. A gyűlés után valaki figyelmeztette: de Wolfner úr, ez alkalommal a felszólalása nem volt éppen parlamentárisnak mondható! Mire a válasz: Na és? Nevezzen nyugodtan faragatlannak, nem számít. Az a fontos, hogy ezután minden szegény tanítónak száz forinttal több jut!

Az utolsó éveiben sokat betegeskedő Wolfner Gyula hetvenöt éves korában, a VII. kerületi Károly körút 9. szám alatt lévő lakásán hunyt el 1889. június 9-én. Testvéreivel és feleségével együtt a Salgótarjáni úti izraelita temetőben nyugszik; sírja a bátyjéé, Nátháné mellett található a IV. parcellában.

Végrendelete nagy feltűnést keltett, miután igen jelentős összeget, 41 ezer forintot hagyományozott zsidó és keresztény jótékony egyesületekre. A legtöbb intézményt név szerint megnevezte, és meghatározta adományai célját. Szülőhelyének, Netraschitz községnek és Újpestnek például egyaránt 2-2000 forintot rendelt juttatni a felépítendő kórházak javára. Árvaházak, siket és vak gyermekeket nevelő és nyugdíjintézetek, számos iskola is szerepelt az örökhagyó rendelkezéseiben.

⁹⁴ Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954, p. 70.

⁹⁵ 673. és 674. bejegyzés. In: Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei. 1889. június 19. rendes közgyűlési jegyzőkönyve, p. 2.

Az *Egyenlőség* című lap a testamentum szövegéből szó szerint idézi azt az indoklást, amelyben Wolfner Gyula kifejtette, miért adományoz 31 ezer forintot a zsidó, és miért csak 10 ezret a keresztény jótékonyági intézményeknek. „Ez magyarázatot kíván. Bevallom, hogy fájdalommal tölt el, hogy jótékony intézmény és jótékony intézmény közt különbséget kell tennem. Minthogy azonban keresztények a legeslegritkább esetekben emlékeznek meg zsidó jótékony intézetekről és ha igen, az akkor is alig számbavehető összegekkel történik: a zsidó intézmények megrövidítést szenvednének, ha egyenlően osztanám fel köztük és a keresztény intézmények közt adományaimat. Keresztények zsidó célokra nem hagyományoznak. ... Ebben a kényszerhelyzetben, *elvem ellenére*, mely ilyen intézményeknél felekezeti különbséget nem ismer, nagyobb összegekkel kellett megemlékeznem a zsidó jótékony intézetekről.”

Leghűségesebb munkatársai, illetve az utolsó éveiben őt ápoló orvosok, ápolók, szolgák 10-10 ezer forintot kaptak, vagyona többi részét testvéreinek a gyermekei örökölték. Az anyagiakban megtestesülő hagyatéknál azonban sokkal fontosabb volt az a szellemi és erkölcsi örökség, amely erélyes magatartásából, feddhetetlenségéből, becsületességéből és a magyar haza iránti forró szeretetéből adódóan az egész Wolfner családra hatott, maximálisan érvényesülve Lajos négy fiában, akik az őrségváltást követően nagybátyjuk, majd édesapjuk erkölcsi elveit, munkaszeretétét, tehetségét örökölték, és mindezt a jót a Wolfner-gyár világszínvonalra fejlesztése érdekében kamatoztatták.